

Uvod: predsjednik i muzikanti

Počelo je kao borba protiv vjetrenjača. Pioniri međunarodne pravde djelovali su na rubu diverzije protiv međunarodnog establišmenta i političke hipokrizije, gotovo u ilegali. »Ti su starčići drsko odvažni«, primijetio je pomalo s diplomatskih visina, ali i s nedvojbenim simpatijama jedan zapadnoeuropski veleposlanik akreditiran pri UN-u u Ženevi. Izgovorio je to negdje potkraj 1994., u užem novinarskom krugu nakon brifinga s prvim tužiteljem i prvim predsjednikom Međunarodnoga kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju (ICTY), koji se kasnije u nas uobičajilo zvati Haaški sud. »Drsko odvažni starčići« bili su, dakako, glavni tužitelj Richard Goldstone i predsjednik Suda Antonio Cassese. Zasigurno se baš ne bi razveselili da ih itko, makar i odmila, naziva *starčićima*. Ne bi se tomu radovao ni teatralni Goldstone, koji je stekao ugled i karizmu kao borac protiv aparthejda u Južnoj Africi, plijenio retorikom dostojnom glumca šekspirijanskog teatra i uredno prikrivao sijede vlasi. Još bi se manje tomu radovao živahni Cassese, renesansno svestran profesor međunarodnoga humanitarnog prava iz Firence, jedan od glavnih pobornika osnivanja Međunarodnoga kaznenog suda za ratne zločine počinjene na tlu bivše Jugoslavije, koji je i nekoliko godina kasnije u Haagu demonstrirao mladenačku vitalnost na sheveninskim plažama, prkoseći nizozemskom vjetru i kiši te vlastitoj dobi.

Ali »drska odvažnost« bila je upravo ona karta na koju su tad zajednički igrali Goldstone i Cassese te osvajali simpatije. Tri godine poslije početka ratnog pohoda Slobodana Miloševića na Hrvatsku 1991. godine i potom Bosnu i Hercegovinu 1992.

godine, u jeku neuspjela mirovnog procesa pod UN-ovom plavom zastavom, koji je nagrađivao jačeg, napadnute postupno pretvarao u sukrivce, a javno označene ratne zločince poput Miloševića, Karadžića i Mladića učinio zvijezdama svjetskih medija i najutjecajnijim mirovnim pregovaračima, Goldstone i Cassese su u mirovni proces uveli riječ – pravda. Doduše, pravda je uvedena na sporedna vrata. Mirovni su posrednici tada smatrali da bi njihove poruke mogle naškoditi mirovnom procesu. Ali domišljati se dvojac nije predavao niti je očajavao u unajmljenoj dvorani u Haagu, koja je tada glumila međunarodni kazneni sud za ratne zločine, prvi međunarodni kazneni sud za ratne zločine poslije nürnberškog. Radi uspostave međunarodne pravde pridobivali su novinare, humaniste općeg spektra, diplomate željne novih izazova, a auditorij za svoju misiju pronalazili su na sveučilištima, na stručnim skupovima... Pa i u Ženevi, slikovitu švicarskom gradiću na obalama jezera Lemana i najvećem europskom sjedištu UN-a, u kojem je djelovala stalna mirovna konferencija službenog naziva Međunarodna konferencija o bivšoj Jugoslaviji.

Kad bi se pregovarači razišli kućama, odnekud bi se na predavanju, tribini, seminaru, kao glas savjesti, pojavili Goldstone i Cassese. Svojim dojmljivim baritonom Goldstone je podsjećao sve koji su počinili i zapovjedili zločine, da ratni zločin ne zastarijeva i da nema te funkcije koja će zločincima dati imunitet. Kao tužitelj, nije ih dakako mogao javno imenovati prije podizanja optužnica. Doduše kao Južnoafrikancu, usredotočenu na druge probleme, ni taj rat ni ta imena nisu mu baš bili osobito bliski, barem u prvo vrijeme. Ali svi oni koji su bili bliže ratu i pregovorima iza njegovih bi riječi najprije vidjeli likove: Miloševića, Karadžića, Mladića..., proi-zvođača i rata i zločina.

U pozadini, Antonio Cassese već je tad iznosio drukčiju viziju pravde. »Svi će oni na kraju doći k meni, sva trojica«,

uvjeravao bi *off the record* sugovornike na marginama skupova. Apostrofirao bi pritom srpskog predsjednika Slobodana Miloševića, hrvatskog predsjednika Franju Tuđmana i političkog vođu bosanskih Muslimana Aliju Izetbegovića (nap. a. – u vrijeme događaja službeni termin za stanovnike BiH islamske vjeroispovjesti bio je Muslimani, na temelju Titova oblikovanja vjerske zajednice kao nacije, a tek nakon rata u uporabu je ušao izraz Bošnjaci. U knjizi će biti upotrijebljena oba izraza, ovisno o kontekstu i vremenu događaja). Cassese je promicao načelo jednake ili barem podijeljene krivnje, pa i odgovornosti za ratne zločine i ne skrivajući želju da se upravo trojica predsjednika jednog dana nađu pred njim na optuženičkoj klupi. Bilo je dosta neuobičajeno i nespojivo s vjerodostojnošću Suda kao međunarodne pravosudne institucije, barem je tako bila najavljivana, da sudac, dapače predsjednik Suda, čak i u neformalnim razgovorima tako prejudicira odluke tužitelja. Ali pozivanje na »međunarodnu pravdu«, u vrijeme mirovnog procesa koji je slijedio pravo jačeg, uspješno je pokrivalo svaku nesavršenost.

Četiri godine poslije, u sudnici Međunarodnoga kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju u Haagu, u bogatim crnim togama sa žarkocrvenim ovratnicima, međunarodni su suci počeli graditi tu novu međunarodnu pravdu. I predsjednik Suda Antonio Cassese dao je svoj prilog. U svečanoj odori, sjedio je u sudnici kao predsjedajući sudac raspravnog vijeća. Desno od njega, na optuženičkoj klupi za najteže ratne zločince, sjedila su šestorica optuženika među kojima su bili i braća Zoran i Mirjan Kupreškić. Prije dolaska u Haag bili su poznati kao muzikanti u Lašvanskoj dolini.

Stariji Zoran bio je svojevrsan umjetnički direktor i ko-reograf lokalnoga folklornog društva, a mlađi Mirjan, zvani Mićo, bio je među najboljima u svirci, pjesmi, plesu. Oni su bili tek prvooptuženi, nositelji optuženičke liste, prema tužitelju

najgori od šestorice optuženika koje je teretio za najokrutnija ubojstva i progon svojih susjeda Muslimana u srednjobosanskom selu Ahmićima. I Cassese i Kupreškići bili su debitanti u ovom dosta neobičnom procesu pred međunarodnim sudom. Nikad prije ugledni profesor međunarodnoga humanitarnog prava Antonio Cassese nije bio sudac u kaznenom postupku niti su se ikad prije raspjevana braća Kupreškić našli na optuženičkoj klupi. Čak nijednu prekršajnu prijavu nisu imali u svojim dosjeima.

Prema Goldstoneovoj optužnici, oni su bili istinski monstrumi dostojni najstrašnijeg horora: navodno su u sklopu sveobuhvatna hrvatskog napada na srednjobosansko selo Ahmiće ušli u kuću svojih susjeda Muslimana, ubili oca i majku, a potom ubili i zapalili njihovo dvoje djece. Jedno je još bilo novorođenče. Ali, kako je proces odmicao, optužbe su se razotkrivale kao monstruoza obavještajna montaža. Unatoč vrlo fleksibilnu pristupu sudskog vijeća Kupreškiće je ipak bilo teško osuditi za ubojstvo na temelju višestruko proturječnih i više puta mijenjanih izjava dvoje preživjelih članova obitelji žrtava.

Ali tužitelj je imao rješenje. Rješenje se zvalo – zločin progona. Definiran je tako široko da su dokazi teškog zločina protiv čovječnosti mogli biti i maskirna košulja, nekoliko pljuvanja na pod, pokoja psovka ili pogrdna riječ susjedu, samo ako bi se dobro upakirali u diskriminacijske motive prema dugoj vjeri, rasi ili naciji. Predsjednik Cassese i njegovo sudsko vijeće imali su razumijevanja za takav manevar. No činilo se na prvi pogled da i braća Kupreškić tu imaju ozbiljne adute. Nisu nikomu govorili ružne riječi i bili su poznati kao dobri momci, što su pred sudom potvrđivali i svjedoci i tužitelja i obrane, i Muslimani i Hrvati. Dapače, Hrvati Kupreškići, s tipičnim muslimanskim fesićima na glavi i u muslimanskoj narodnoj nošnji, samo tri tjedna prije napada na Ahmiće s Muslimani-

ma su nastupali za muslimanski blagdan Bajram. Potom su ga proslavili u kući svojega prijatelja Fahrana Ahmića, koji je ubijen prvi toga kobnog jutra 16. travnja 1993. u napadu HVO a na Ahmiće. Progon kao zločin motiviran dubokom mržnjom nije se baš uklapao u taj kontekst. No ni to nije nužno bila prepreka novoj, inovativnoj pravdi.

Predsjednik Suda i raspravnog vijeća Antonio Cassese pripremao se za povratak sveučilišnoj karijeri. Kao jedan od najaktivnijih promotora i utemeljitelja Međunarodnoga kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju, kao predsjednik i jedan od prvih sudaca tog Suda, pripremao je knjigu. Po funkcijama koje je dotad bio obnašao profesor je bio neosporan autoritet u međunarodnom kaznenom pravu. Jedino se taj predmet *Kupreškić i ostali* nije uklapao u povijesnu misiju utemeljenja međunarodne pravde: umjesto vojnom i političkom vrhu ili barem patološkim masovnim ubojicama sudio je muzikantima iz lokalnoga folklornog društva. K tome, nije imao nijedan vjerodostojni dokaz da su oni uistinu bili ubojice. Kako je postupak odmicao, pojavljivalo se sve više dokaza o njihovoj snošljivosti i sklonosti multukulturalnosti. Ali, predsjednik je bio erudit.

U prvostupanjskoj presudi Kupreškićima zločin je u bosanskom selu Ahmićima uzdigao na razinu antičke tragedije, koja sadržava jedinstvo vremena, prostora i radnje. Slijedom antičkoga kanona, oni su postali suizvršitelji zločina protiv čovječnosti, »u kontekstu brojnih ubojstava i ranjavanja, koja su počinili pripadnici HVO-a i vojne policije« (izvor: prvostupanjska presuda, hrv. prijevod, str. 286.). Prema presudi, kao suizvršitelji su se »držali zajedničkog plana za provođenje kampanje čišćenja u selu koja je morala biti dobro koordinirana i zahtijevala je upoznatost u cjelini s planiranim aktivnostima«. Predsjednik je u presudi tu zločinačku koordinaciju Hrvata u srednjobosanskom selu stavio uz bok l koncentracijskom ogoru Dachauu. »Glavni, ako ne i jedini motiv« suizvr-

šitelja za sudjelovanje u toj radnji bilo je »prisilno istjerivanje Muslimana iz Lašvanske doline, čime su pokazali jasnu namjeru diskriminacije«, presudio je predsjednik (Prvostupanjska presuda Kupreškić i ostali, str. 286.).

Činjenice to nisu potvrđivale, ali da bi dosegnuo kanon antičke tragedije, predsjednik je podčinio činjenice kanonu. Za progon neidentificiranih susjeda Muslimana Zoran Kupreškić dobio je deset, a njegov brat Mirjan osam godina zatvora. To što su do samog čina antičke tragedije pjevali i plesali sa svojim susjedima, prema kanonu jedinstva vremena, mjesta i radnje, samo je povećavalo njihovu monstruoznost. Predsjednik i njegovo vijeće presudili su kako su se okrivljenici pretvarali da su prijatelji do posljednjeg trenutka.

No i u samim počecima, kada je osuđujuća presuda bila imperativ, jer su se na njoj gradili argumenti za svrhu i opstanak Suda, bilo je tračaka nade da je i u takvu sudu moguća drukčija pravda. Sutkinja Patricia Wald nikad nije davala na znanje da joj je poslanje uspostava međunarodne pravde. U Haag je došla kao ugledna sutkinja koja je najveći dio profesionalne karijere provela u sudnici, među ostalim i kao sutkinja Prizivnog suda u Washingtonu DC. Kao predsjedajuća žalbenog vijeća u predmetu *Kupreškić i ostali*, dvije godine poslije prvostupanjske presude, doslovce je izmasakrirala Casseseovu presudu utemeljenu na kanonima antičke tragedije. Ustanovila je da je sudsko vijeće »kritično pogriješilo« u izvođenju zaključaka iz predočenih dokaza i da je primijenilo pravne standarde neprimjerene civiliziranu svijetu. Prigovorila je tužitelju da je »izgradio slabašan slučaj na nevjerodostojnim svjedocima« podigavši optužnicu »suviše općenitu i nejasnu« te zaključila da je muzikantima iz Lašvanske doline nanese na velika nepravda, ukinula presudu i naredila da ih odmah puste kući. Iz scheveningeškog pritvora, u koji su dovezeni četiri godine prije, bučno najavljeni kao dio prve skupine zlo-

činaca koja dolazi pred lice međunarodne pravde, izvedeni su na brzinu, gotovo krišom, da ih nitko ne vidi. I da se što prije zaboravi. Bez isprike. I, dakako, bez odštete. Jer Statutom nije predviđeno da tužitelj i suci Međunarodnoga kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju mogu pogriješiti.

A predsjednik Cassese? Je li možda privremeno ušutio zbog profesionalne nelagode i izrazio žaljenje zbog zloporabe pravde? Ne, nipošto. Za svoj doprinos međunarodnoj pravdi dobio je godišnju nagradu Univerzalne akademije kultura (Académie Universelle des Cultures) iz Pariza. Iz lošeg suca i neostvarenog Sofokla prometnuo se opet u znanstvenika. Napisao je knjigu »Međunarodno kazneno pravo«, prevedenu na mnoge jezike, iz koje će studenti u cijelom svijetu učiti kako suditi u međunarodnim kaznenim postupcima. Negdje na samom kraju knjige (A. Cassese, *International Criminal Law*, str. 433.) vrlo teorijski poučava na primjeru Kupreškića kako se na presudu prvostupanjskog vijeća i tužitelj i obrana mogu žaliti: bilo zbog pogrešne primjene zakona koja osakaćuje pravdu, bilo zbog ozbiljnih činjeničnih pogrešaka koje rezultiraju nepravdom. Kao da autor knjige i profesor Cassese nije imao nikakve veze sa sucem Casseseom, koji je pogrešno primijenio zakon i osakatio pravdu, čija je presuda zbog ozbiljnih činjeničnih pogrešaka nanijela duboku nepravdu.

Još jedan kanon antičke tragedije rasplinuo se u sustavu međunarodne pravde. Nepravedno okrivljeni i nepravedno stradali u antičkoj tragediji postaju moralni pobjednici na kraju. Braći Kupreškić uskraćena je i ta zadovoljština. Samo su prebrisani i zaboravljeni. Kao neki nebitni mještani maloga tragičnog sela u Lašvanskoj dolini u središnjoj Bosni, postali su suvišan teret Haaškom sudu, dok su još bili ondje, osobito u vrijeme kada se scheveningenski pritvor počeo puniti visokim činovima i visokim funkcijama, uključujući i Slobodana Miloševića. A upravo nesretno prepletanje njihova

životnog puta s karijerom i misijom predsjednika Cassesea i s izgradnjom institucije međunarodnog kaznenog suda možda je najbolji primjer koliko groteskna, izmanipulirana i nepravedna može biti međunarodna pravda, predana bez nadzora u ruke »do drskosti odvažnim starčićima«. To je ona međunarodna pravda kojoj je međunarodna javnost nepodijeljeno pljeskala, koju su pozdravljali zaštitnici ljudskih prava. Bilo je dovoljno da je zastava pod kojom se ta pravda provodila bila plava UN-ova, da je pravda bila međunarodna i da su optuženici bili s Balkana, zbog čega su bili odmah sumnjivi. I četiri godine života braće Kupreškić ugrađene su u njezine temelje. Bez naknade.

Braća Kupreškić samo su dvojica u nizu prvih pokusnih kunića na kojima je uvježbavana pravda pod UN-ovom zastavom. A ovo je priča o tome kako je ona stvarana, s plemenitim namjerama i nepravednim rezultatom, o tome kako se jedna utopija pretvarala u karikaturu.

Ovo je i priča o nastavku rata u sudskim procesima, o obavještajnim službama koje su se nametnule kao istinski gospodari međunarodne pravde. Priča je to i o lakoći manipulacije međunarodnim personalom, birokratima često skromnih mogućnosti zaštićenim nedodirljivošću institucije, o državama koje su znale najbolje (is)koristiti Sud za provedbu svojih balkanskih politika. O grčevitoj zaštiti nekih medijskih i političkih stereotipa o žrtvama i krivcima u ratu u BiH, dokazima i ekspertizama unatoč. O neograničenoj i nekontroliranoj moći tužiteljstva, koje je postalo instrument svjetske politike. O diskriminiranoj, ali često i otužno neprofesionalnoj obrani optuženih.

Ovo je i priča o sucima, čija je uloga postavljena tako da budu nebitni i bez utjecaja.

Uoči prijevremena odlaska sa Suda australski sudac Sir David Hunt upozorio je: »Ovaj Sud neće biti prosuđivan pre-

ma broju presuda koje donese ili prema brzini kojom izvrši Završnu strategiju koju je donijelo Vijeće sigurnosti, već prema poštenju svojih suđenja. Većina odluka i žalbenog i raspravnih vijeća u kojima je završna strategija dobila prednost pred pravima optuženog ostavit će veliku mrlju na ugledu ovog Suda.« Njegove su se riječi pokazale proročanskima.